

CİNSİYETÇİ İKİYÜZLÜLÜK

AYŞEGÜL YARAMAN

Bağlam Yayınları 469
İnceleme-Araştırma 310
ISBN 978-605-9911-63-4

Cinsiyetçi İkiyüzlülük
Ayşegül Yaraman

© Bağlam Yayıncılık
© Ayşegül Yaraman

Birinci Basım: Ağustos 2020
Kapak Fotoğrafı: Vince Fleming (Unsplash)
Baskı: Avcı Ofset
Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi No: 6/13
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 44685
Matbaa Sertifika Numarası: 45259

*Gördüğüm ağır şiddete karşı polis ve hukuk
aracılığıyla gerçekleştirdiğim mücadelede, şiddetten
daha çok eziyet çekmeme neden olan çıkara dayalı ilişki
ağları mensuplarını lanetle kınıyor ve türlü bilgi ve
belgeyi içeren ilgili dosyayı tarihe bırakıyorum.
Elinizdeki kitap tüm yıldırmalara rağmen, artçıları
hâlâ devam eden o süreçte yanımda olan küçük azınlığa
ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
ACTA NON VERBA: YA OLDUĞUN GİBİ GÖRÜN YA GÖRÜNDÜĞÜN GİBİ OL	17
Modern zamanlar	19
Tutarlılık Tartışmaları.....	19
KAZANIMLAR-ELEŞTİRİLER: KADIN MÜCADELESİ	24
Yanılsama I: Erkekleşme Özgürlüğü	24
Yanılsama II: Farklılıklara Rağmen Eşitlik.....	33
DİKOTOMİK CİNSİYET KURGUSU KISIR DÖNGÜSÜ: CİNSİYETÇİ HEGEMONYAYI AŞAMAYAN MUHALEFET	44
Düşmanca (Hostile) ve Yardımsever (Benevolent) Cinsiyetçilik: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik (Ambivalent Sexism).....	51
Eril Tahakküm (<i>La domination masculine</i>): Simgesel Şiddet (<i>la violence symbolique</i>)	63
Örtük Tarafılık (Implicit bias)	81
CİNSİYETÇİ İKİYÜZLÜLÜK	87
CİNSİYET: QUIT EST VERITAS (gerçek nedir)	123
TÜNELİN UCUNDAKİ IŞIK: CİNSİYET KİMLİĞİNİN SONU	142
KAYNAKÇA.....	153
DİZİN	164

ÖNSÖZ

Derdin veya travmanın üstesinden gelebilmenin çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri olarak üretim; hobilerden sanata, çeşitli mesleklerden bilimsel çalışmalara kadar, başa çıkmanın takdir gören/tatmin eden ve psikolojide yüceltme (*sublimation*) mekanizmasında karşılık bulan biçimidir. Bu süreç bir nevi olumsuz bir duruma kafa tutarak, onun sebep olduğu bireysel ve giderek toplumsal gerginliği/sıkıntıyı olumluya çevirme biçimidir. Ciddi bir iç-görü çalışması ve/veya yeteneğiyle bilince yükseltilebilirse de çoğunlukla bilinçdışı bir süreçtir.

Cinsiyetçi ikiyüzlülük kavramı; bu konudaki alan çalışmalarım, ilişkili kuramsal tartışmalarla hemhal olmam, çeşitli tebliğlerim, konferanslarım, makalelerim, derslerim ve tartışmalarım üzerinden, benim yaşadığım ciddi bir travmanın kendi kendine ve destek alarak sağaltılması sürecinde, yukarıda açıklamaya çalıştığım psikolojik mekanizma temelinde bilimsellik kazandı ve benim için bir *katharsis* oldu.

Beni kişisel deneyimler yüzünden bu konuda çalışmaya ateşleyen, seçkin bir kadının yaşadığı erkek şiddetine karşı mücadelesi sürecinde yaşananlardır: Öncelikle seçkin kadın benzeri diğerlerinin yap(a)madıklarını yapabildiği için psikolojik manada zımnî düşmandır. İmrenme ve dayanışma yerine haset uyandırması hegemonik ataerkinin muhalifi olanı dahi kuşatmış olmasıdır. Seçkin kadınların şiddet

görmediği / “az”şiddet gördüğü fikri ise bir safsatadır. Egemenlik ilişkilerine asıl tehlikeyi onların statüleri oluşturduğu için, yani ataerkil sistemin en somut tehdidi fiilen bu grup olduğu için, tüm dünyada erkek şiddeti onlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ama maalesef “kol kırılır yen içinde kalır” en çok özgürleşmiş (*emancipated*) / kalkınmış (*empowered*) kadınlar arasında yaşanmaktadır. Örneğime dönersem, şiddeti ifşa eden ve buna karşı mücadele veren seçkin kadın; diğerlerinin, özellikle cinsiyetçiliğe karşı ahkâm kesenlerin, kendileriyle yüzleşmelerine istemeden sebep olmuştur. Oysa mağdur kadın “gariban” olsa, seçkin kadınlar, bir anlamda kendileri için yapamadıklarının telafisi olarak (*compensation*) jakoben/üstün/aşmış bir tavırla onun yanında durabilmektedirler. Ancak söz konusu seçkin kadının yaşadığı erkek şiddetine karşı mücadelesinde bu dayanışma istisnai bireysel örneklerle sınırlı kalmış, genel olarak **cinsiyetçi ikiyüzlülük** netlikle deneyimlenmiştir: Raporlarıyla, tanıklıklarıyla, dedikodularıyla, bahaneleriyle, susmalarıyla hatta kendisini akla sığmayacak ödüllendirmeleriyle fail erkeğin yanında yer alanların ezici çoğunluğunu kendilerini feminist ve hatta sosyalist kimlikle tanımlayanlar oluşturmuştur.

Yaşayarak ve gözlemleyerek biriktirdiğim başka örnekler de kitapta teoriler eşliğinde geniş olarak yer alıyor. Söz konusu **cinsiyetçi ikiyüzlülük** pratikleri okuyucunun da hayatında fazlasıyla deneyimlenmiştir. Bu yüzden okurken örneklerime örnekler katacağımıza eminim. Hatta **cinsiyetçi ikiyüzlülüğün** sadece mağduru değil; (aman kimse duymasın) faili de olabilmiziştir!

Özün söz ile bir olmaması, riya, ikiyüzlülük yahut sosyal psikolojinin temel konularından biriyle karşılık bulur- sam tutum-davranış çelişkisi, hepimizin pratiklerinde faz- lasıyla yer alır. Ama sadece karşımızdakindekini fark ede- bildiğimiz, hatta cinsiyetçilik problematiği üzerinden ki- tapta fazlasıyla yüzleşileceği gibi, karşımızdakinkini dahi fark edemediğimiz bence önemli bir siyaset psikolojisi konusudur. Siyaset psikolojisi konusudur; zira o toplum- daki yahut gruptaki egemen ideolojiler, inançlar ile bireyin karşılıklı ilişkisini yansıtır. Tabii ki bu açıklamada özel olanın politik olduğu varsayımı temel belirleyicidir. Bu bağlamda psikolojinin anormal davranışları ve yahut par- çası bulunduğu tüm kontekstlerden soyutlanarak tanımlanmış bir birey davranışı genellemesi biçiminde algılan- ması ve algılatılmasına itiraz etmekteyim. Psikolojinin alanının değil “normal”in, “anormal”in dahi bir genel ge- çer tek tip birey tanımı olarak kabul görmesi; aslında sade- ce toplumsal kurumların yapı ve işleyişleriyle sınırlı bir bilim dalı olan sosyolojinin de alanını çarpıtmaktadır. As- lında sosyolojide birey yoktur. Toplum içinde bulunan bireyin biçimlenmesi ve bulunduğu alanı genellikle yeni- den üreterek yeniden biçimlendirmesi münhasıran sosyal psikolojinin alanıdır. Toplum veya grup, çeşitli ideolojile- rin yapılandırması ve işletmesine, karşılıklılık temelinde tabidir. Bu alan siyaset sosyolojisininidir. Söz konusu ideo- lojik olarak formatlı toplumun bireyle karşılıklı etkileşimi ise, siyaset psikolojisinin olması gereken alanıdır.

Cinsiyetçi ikiyüzlülük, sosyolojinin genel tartışmalarını hiç es geçmeden, ideolojik olarak bireyde vuku bulan ve fakat dönerek toplumsalı da biçimleyen yönüyle büyük

ölçüde psikoloji ve siyaset biliminin kesişme noktasında “yüzen” bir kavram olarak geliştirilmiştir. **Cinsiyetçi ikiyüzlülük** bir suçlama değil, bir tespittir ve herkes gibi her zaman veya hayatımın bazı aşamalarında benim de içinde bulunduğum bir durumdur. Hâlihazırda sadece cinsiyetçilik üzerinden değil, birçok başka konuda da herkes gibi benim de tutum-davranış çelişkilerim/ikiyüzlülüğüm bulunmaktadır. Dolayısıyla amaç birilerinin ikiyüzlülüğünü yüzlerine vurmaktır, “suç”u ötekinde bularak “rahatlamak” değildir. En genelde, tutum-davranış çelişkisi olarak özetlenebilecek ikiyüzlülük insanî ve evrenseldir. Hatta belki de demokrasinin hayata geçemeyip neredeyse ütopyalaşmasındaki başlıca etmenlerden biridir. Ancak bu genel problematik elinizdeki kitapta münhasıran cinsiyet üzerinden derinleştirilmektedir. Amaç **cinsiyetçi ikiyüzlülüğü** anlamak ve arınmaya çalışarak bilinç yükseltmektir. Zira belagati en güçlü, sesi en çok duyulan kişilerin, bir başka deyişle reklamı en çok yapılan şeyin etkisi hem çevreyi hem kişiyi büyülemektedir ve “haykırılan” tutumu gerçek sayma eğilimi yaygındır. Oysa aslolan davranıştır. Egemen sistem haykıran ama yapmayanları, üstelik “sözde” o sisteme muhalifmişler gibi göstererek ödüllendirir. Çünkü onlar aslında “çığırkanlıkta” muhaliftirler ama bu çığırkanlığın arkasına sakladıkları eylemleri, egemenlik ilişkilerini pratikte yeniden üretmektedir. Ama bu çığırkanlık muhalif kitlelerin enerjisini boşaltarak, aslında radikal bir muhalif eylemin belini kırmaktadır. Kısacası muhalif ses/tutum, eyleme/davranışa dönüşmedikçe egemen sistemin işine gelen bir durumdur. Bilinçli ya da bilinçsiz ikiyüzlülükten kastım budur. Bu tanımla iç içe bir diğer iki-

yüzlülük biçimi ise işine gelmeyen alanlarda sisteme muhalefet ederken; işine gelen durumlarda sözde olumlu ayırmacılık kisvesiyle egemenlik ilişkilerini yeniden üretmektedir. Her şekliyle ikiyüzlülük ve konumuz bağlamında **cinsiyetçi ikiyüzlülük** zekâ, eğitim, sosyal ve kültürel sermaye arttıkça artmaktadır; ama maalesef bunun tamamen tersine inanılmaktadır. Bu bağlamdaki **cinsiyetçi ikiyüzlülük** ve cinsiyetçilik dünya genelinde kadınların ve LGBTİ bireylerin kalkınmasına bağlı olarak egemen sistemin sinsi rövanşı biçiminde artmaktadır ve artacaktır. Eğitim çözüm değildir; cinsiyetçilik azalma eğilimine girdikçe, eğitim onun en aciz ama tehlikeli formu olarak yükselen her çeşit şiddetin, maalesef, sadece üzerini örter ve bir kurtuluş yanılması yaratan **cinsiyetçi ikiyüzlülüğü** besler, yaygınlaştırır.

Öte yandan, bu **cinsiyetçi ikiyüzlülük** problematiğinin arka planını açıklamak bağlamında kitapta her zamanki eleştirel bakışla ele aldığım tarihsel süreç içindeki ve bugün var olan mücadelelerin hiçbiri ne küçümsemekte ne dışlanmaktadır. Zaten bizatihi kendi yaşantım, bugün bu noktadan baktığımda, aşılmış olduğunu tespit ettiğim birçok uygulama ve mücadele ile yüklüdür.

Cinsiyetçi ikiyüzlülüğün cinsiyeti yoktur. Cinsiyetçiliğe karşı belagati güçlü olanların, kadın ya da erkek, pratikleri; tıpkı bir ürünün olmayan özelliğinin reklamda daha çok altının çizilmesi gibi, psikolojik savunma mekanizmalarının bir örneği şeklinde, daha cinsiyetçi olma riskine haizdir.

Cinsiyetçi ikiyüzlülük bir yandan ataerkil, heteroseksist hegemonyanın bir diğer yandan da cinsiyet eşitsizliği-

ne kaç yüzyıldır verilmiş ve verilmekte olan muhalif mücadelelerin kazanımlarının kesişme noktasında yer almaktadır. Muhalif söylem olarak feminizm artık o kadar hegemondur ki en karşısındaki kişi ya da gruplar dahi, “ama”larla şerh koysalar bile, eşitlikçi bir retorik kullanmaktadırlar. Ancak bu toplumsal etki aslında sadece “mış gibi”yi yaygınlaştırmakta ve paradoksal olarak aslında bu söylemi kullananların cinsiyetçi pratiklerini gizleyebilmelerine, hatta aslında içselleştiremedikleri bu söylemin hıncını pratikten çıkarmalarına imkân vermektedir. Dolayısıyla tutum bildirimlerindeki bu eşitlikçilik, davranışların cinsiyetçiliği/ayrımcılığı verileriyle çelişerek yalanlanmaktadır. Ancak birçok kanaat söylem üzerinden kazanıldığı için uygulamadaki cinsiyetçilik gözden kaçmakta, şaşırtmakta, inkâr edilmektedir. Bu bağlamdaki **cinsiyetçi ikiyüzlülük**, tarihin bu aşamasında cinsiyetçiliğin karşıt bir söyleme sığınarak/bürünerek yeniden üretimini sağlamaktadır; aleni cinsiyetçi ayrımcılıktan çok daha tehlikelidir; zira sinsidir ve sözde muhalefetin içine yedirilmiştir.

Çeşitli yanılışmalardan geçen cinsiyetçiliğe karşı mücadele kuşkusuz birçok kazanımını da beraberinde getirmiştir. **Cinsiyetçi ikiyüzlülük** problematiği bağlamında ele aldığım son yanılışma aynı zamanda cinsiyetçiliğin lağvolması gerektiğinin geniş kitlelerce, kimi zaman kendilerine rağmen, kabul edildiğini de göstermektedir. Ama egemen cinsiyetçi sistem bu ciddi muhalefeti kendi sınırları içine çekerek ehlileştirme çabasıdadır. **Cinsiyetçi ikiyüzlülük** çeşitli dereceleriyle hegemonik ataerkinin ve heteroseksizmin en mükemmel ama aciz direnişidir. Bu duruma karşı bireysel farkındalık ve eleştiri, özellikle fe-

minizm sayesinde var olan değil feminizminle büyüyen; cinsiyetçiliğe karşı slogan atan değil, cinsiyete göre yaşamayan gençlerde, ne mutlu ki yaygınlaşmaktadır.

Ancak eşitsizlikten vücut bulan cinsiyetçi kadın-erkek dikotomisi, kadını erkeğe eşitleme mücadelesinde önce erkeği yüceltmiş, daha sonraki aşamada kadına kültürel olarak atfedilmiş değerleri erkeğe yine kültürel olarak atfedilmiş değerlere denklemeyle çalışmıştır. Bu iki dalga sonucunda ataerkil sistem sarsılmış; ama diğer taraftan, kültürel olarak inşa edildiği ortaya konulan bu kadın-erkek dikotomisi, kültürel cinsiyetçi değerler deşifre edildiği halde mutlaklaştırılmış, meşrulaştırmıştır. Biyolojik kader olarak iki kutuplu cinsiyet reddedilirken; bu iki kutba kültürel olarak atfedildiği ortaya konan değerlerin ve bağlı olarak kadın-erkek kimliğinin sadece denkleştirilmesine çalışılmıştır. Diğer bir deyişle kültürel inşaya bağlı dikotomi zımnen kabul edilmiş, onun içindeki cinsiyetçilik denklenmeye çalışılmıştır.

Böyle bir sürecin günümüzdeki halkası olarak ortaya çıkan **cinsiyetçi ikiyüzlülük**, cinsiyetçiliğe karşı mücadelede varılan son yanılsamadır. Bundan itibaren ortadan kalkması gereken, bir ideal tip formatında gibi görünse de cinsiyetli ve otomatikman cinsiyetçi algıdır. Biyolojik formun ne kadar çeşitli olduğu tespit edilmişken, cinsiyet sadece cinsellikle ilintilidir.

Bu bağlamda feminizmin herkesi birbirine bağlayan bir yapıştırıcı hatta ortak payda olması, %99 için feminizm hatta Marksist feminizm dahi **cinsiyetçi ikiyüzlülüğün** artması ve meşrulaşması olasılığını içinde barındırma, do-

layısıyla cinsiyet üzerinden yapılandıkça cinsiyetçiliği ortadan kaldıramama arzusuyla malul olmaya mahkumdur.

Tüm kimlik hareketleri çeşitli hegemonyaların daha yaşanılır kılınması için önemlidir. Bu hareketlere gerek kalmayacak düzen, o kimliklerin yok sayılması veya bir potada eritilmesiyle/sindirilmesiyle değil; farklı uygulamalara maruz kalmamalarıyla, bir açık ya da zımnî ege-men kimliğe göre değil, kimliksiz ve kültürel olarak atfedilmemiş ama kişisel kapasitelere göre edinilecek rollerle mümkündür. “Cinsiyete bağlı olmayan” nitelemesi dahi, cinsellik dışında bir anlamı kalmaması/bulunmaması gereken cinsiyeti yeniden üretmektedir ve potansiyel bir cinsiyetçilik içermektedir.

Kuşkusuz ataerkil heteroseksist sistemle mücadele, **cinsiyetçi ikiyüzlülüğe** açık olsa dahi, devam edecektir, etmelidir. Ancak hepimizin içselleştirdiği sözde muhalif, özde işbirlikçi kodları deşifre etmeye çalışmak, “algıda cinsiyetsiz kişiyi beklerken” önem arz etmektedir.

Cinsiyetçiliğin gerçek nihayeti, cinsiyetin cinsellik dışında tedavülden kalkması ile mümkündür. Artık cinsiyetçiliğin temel nedeni/nesnesi/sebeb-i vücudu, biyolojik arka planı ne olursa olsun, muhalifinin bile denkleştirmeye/eşitlemeye çalışırken mutlaklaştırdığı toplumsal cinsiyettir.

Açık cinsiyetçiliğin görünürlüğünün arttığı ve en temel cinsiyetçiliğe karşı mücadelenin de tüm şiddetiyle gündemde olduğu bu dönemde sarıldığımız “yılan”ın **cinsiyetçi ikiyüzlülük** olmaması dileğiyle...

Nişantaşı, 11 Haziran 2020